
Carlemany a Castelldefels

Javier Clemente Hernández

Una antiga talla de la Verge i el Nen acompanyà al llarg dels segles la vida religiosa dels ciutadans de Castelldefels. Es tractava d'una imatge romànica l'origen de la qual ve explicat per una llegenda. Carlemany, obeint l'encàrrec fet pel Pontífex, hauria de portar-la fins a Castelldefels. El que diu aquesta tradició ha estat recollit per diversos autors i ha tingut certa divulgació popular, entre altres motius, per trobar-se en la lletra dels "Goigs de la portentosa, prodigiosa i miraculosa imatge de la Mare de Déu de la Salut". A més, forma part de l'imaginari col·lectiu dels castel·ldefelencs des de la segona meitat del segle XX per haver-se evocat en una pintura del temple parroquial.

La notícia culta de la llegenda

El 1787 Castelldefels comptava amb 576 habitants repartits entre les vint-i-cinc cases del poble i les diverses masies escampades per la rodalia. Aquesta xifra no hauria canviat massa quan dos anys més tard, el 1789, es rebia a la població un extens qüestionari que l'il·lustrat Francisco de Zamora va trametre a tots els pobles de Catalunya.¹ Com va passar en el cas de Begues i Gavà, a Castelldefels les respostes van ser signades pel senyor d'Eramprunyà, tot i que probablement la redacció l'hauria feta el seu administrador. Les contestes a bona part de les cent quaranta-sis preguntes del qüestionari permeten fer-nos una idea molt ben documentada, per primer cop, de la vida del lloc de Castelldefels. Podiem esperar, fins i tot, tenir notícies acurades de les festes i tradicions. Tres són les preguntes que fan referència a la festa: la 124, 132 i 133. La primera és la 124 que diu textualment el següent "Si hay muchas fiestas en que no trabajan los vecinos además de las de la iglesia, y la causa de ello". La resposta que es donà a aquesta pregunta diu: "No guardan más fiestas que las de precepto". La pregunta 132 és: "¿Qué relaciones de gobierno, pastos, montes, comercio, procesiones o estilos tiene el pueblo con sus convecinos o con otros, y qué usos particulares hay en la Fiesta Mayor, en las funciones públicas, asientos y demás ceremonias de la iglesia, y cuáles en las bodas, bautizos, rogativas, convites, visitas, administraciones de sacramentos y entierros, o en otros sucesos prósperos o adversos?". A aquesta pregunta responen això: "No hay en el pueblo cosa particular de lo que expresa la pregunta". La darrera pregunta demana: "¿Qué diversiones públicas se acostumbran; si hay teatro, fiestas de toros, danzas o bailes

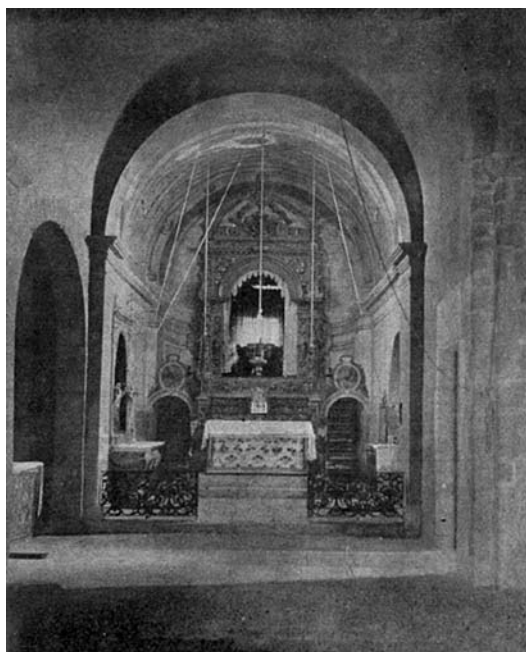
Carlemany a Castelldefels

públicos, romerías o concurrencias a santuarios, con expresión de cada uno de estos objetos y su policía; y más señaladamente de aquéllos que indiquen uso particular del pueblo o distrito?”. La resposta ens diu “Lo mismo”, és a dir, que no res de particular es trobaria a Castelldefels en quan als costums festius. A les últimes preguntes del qüestionari, que encara no hem recordat, es contesta encara més ràpidament: “Nada”. Res, per tant, pel que fa a “pinturas de autores conocidos o alhajas de gusto en las iglesias, conventos o casas particulares” per a satisfer la pregunta 139. Tampoc res destacable en quan a “cantos dignos de noticia”, 141. La penúltima qüestió, que inquireix sobre “mapa, historia, relación u otras memorias impresas o manuscritas que traten en particular del pueblo que se describe” es contesta igual: “nada”. No hi haurà més que això, el no res més absolut, per a afrontar la darrera pregunta, la 146: “cosas dignas de saberse, que se ofrecieren a propósito para la historia y descripción del pueblo y para su fomento, comodidad o hermosura, aunque no vayan comprendidas en este interrogatorio”.

Pel que fa als aspectes de les celebracions de Castelldefels, com s’ha vist, les respostes al qüestionari són concises i aporten ben poca cosa. La decepció ens acompanyaria també si volguéssim rescatar de la memòria algun episodi relatiu a la talla romànica i el relat sorprenent amb que es podria explicar la seva arribada.

La particular història llegendària que vol explicar l’origen de la marededéu multiseularment venerada per successives generacions de castelldefelencs, la trobem repetida en diverses versions, però ja al segle XIX.

Repassem el que diu sobre Castelldefels el diccionari de Pascual Madoz a mitjan d’aquella centúria:

Interior de l'antiga església del castell, tal com apareix retratada el 1919 en: Agricultura. Revista Agrícola Catalana.

“Consta de 100 casas, con la particularidad de que muchas de ellas tienen contigua una torre, de construcción redonda o cuadrada; pero denotan todas su antigüedad, e inducen a creer, que en esta población y cercanías, existió el campo de batalla de los fieles en tiempos de los moros, y de ahí tomo el nombre de Populus Castrifidelium (...) Sobre un montecito, se halla la iglesia parroquial (Santa María) (...) tiene casa contigua para el cura y la única cosa notable que posee es la imagen de Nuestra Señora de la Salud, regalada por el papa Adriano II al emperador Carlo Magno, que la cedió a este templo edificado por él”.²

Ens satisfà que l'autor posi en valor l'exemple romànic. Seguim el rastreig de les notícies pel testimoni d'una publicació periòdica. L'any 1867, un anunci de les festes de Castelldefels en honor a la seva patrona recorden la llegenda. A les pàgines del *Diario de Barcelona*, veiem:

“Segun nos escriben de Castelldefels, el jueves próximo tendrá lugar la fiesta mayor de aquella villa, cantándose por la mañana un solemne oficio con música y sermon que pronunciará uno de los curas parrocos vecinos. Durante el día podrán los fieles visitar el camarín de María y besar la mano de aquella histórica imágen, tradicionalmente considerada como regalo de Carlo Magno á la pequeña é intrépida colonia que moraba en aquel punto”.³

El text anterior respon a una crida feta des de Castelldefels per a gaudir de la festa que organitza. El següent és obra d'un dels qui han respost a la invitació, però tot motivat per l'adscripció a un fort moviment intel·lectual. La Renaixença catalana, amb el seu afany de

Carlemany a Castelldefels

recuperació de la identitat cultural, institucionalitzarà un excursionisme que haurà de recollir el folklore que es vincula a la terra.⁴ L'interès per conèixer la geografia de les terres del Principat, amb llur riquesa, arribarà a Castelldefels. Referint-se a aquest moment històric s'ha dit que "Castelldefels al parecer estaba de moda como destino de expediciones barcelonesas. En varias revistas de la década de 1880 aparecen algunos relatos de algunas de ellas".⁵ La narració d'una d'aquestes excursions revela de quina manera el poble considera d'on prové la seva patrona i com ho mostren visualment. La descripció del temple parroquial que llegim és la que fa Masriera:

Verge de Castelldefels antiga; imatge tal com apareix al llibre de Bofarull citat en l'article.

"En lo camaril del creuher esquerra s'hi troba la moreneta imatge de la Mare de Deu de la Salut, de popular devoció y de antich origen, si s'ha de donar crèdit á la tradició del país. Suposan que'l Papa Adriá II la va regalar á Carle Magne, y aixis ho espressan unas pinturas modernas del propi altar ab llegendas alusivas y la *reproducció* iconogràfica de dits personatges. Lo respecte que deuen mereixens la santedat de dit Pontífice y las gestas del gran Emperador reclaman que desaparegan ditas pinturas, y si s'ha de fer recort de tan egregis varons, es del cas ferho d'una manera digna, formal y adecuada.⁶ Respecte al origen de la Imatge, dubtém hi hagi fonaments sólits, y avuy per avuy, no creyem puga elevarse á la categoria de tradició històrica la general versió popular".⁷

Hi ha un punt crític, honest. Als membres de l'expedició, segons sabem per la continuació del relat, se'ls mostrà documentació de l'església:

"Visitárem, après, l'Arxiu que conté nombrosos datos, no solsament pera dita població, sí que també pera tot lo pla del Llobregat, del qual es Castelldefels la mes antiga, y, de segur, que fou la causa ó motiu de la edificació de las altrás. Entre'ls documents mes remarcables que hi notárem, tots los quals nos foren graciosament facilitats per lo Sr. Rector, debem recordar lo llibre manuscrit dels *Confreres de la Confraria de la Verge de la Salut*, molt notable encara que d'interés local. Conté los estatuts y documents propis del institut y una '*Ressenya històrica de la antiga imatge de la Verge*' escrita per algun rector del sigle passat, en correcta y amena prosa catalana, y ab molta erudició y acopi de noticias històricas; una collecció de testaments desde 1500 á 1876; actas, obits, arrendaments y altres contractes de terra desde la primera fetxa fins al 1756; varis pergamins contenint provisions reals de Joan I, Martí l'*Humá*, Alfons V y Joan II; y un breu del Papa Inocenci XII del que'n penjan dos segells de plom ab los bustos de Sant Pere y de Sant Pau. En la sagristia hi ha un quadro del 1716 ab lo sumari de las gracias, perdona é indulgencias concedidas per lo Ilm. senyor D. Diego de Astorga y Céspedes, bisbe de Barcelona, á la imatge de Ntra. Sra. de la Salut de que ja hem fet mérit".⁸

No hi ha rastre de cap document coetani a la suposada donació de la imatge entre allò que recorden haver vist els excursionistes. En un moment de la narració fan referència als "goigs antichs".⁹ A aquests cal suposar que contraposen uns altres, que serien els "nous". La coneixença d'aquestes composicions devotes no els impressiona gens. Els visitants de Castelldefels, que indaguen en l'arxiu parroquial, conclouen que no és creïble la versió popular. De seguida veurem com aquesta s'expressava en el tipus de composicions esmentades.

La veu del cant popular

A les coples que es canten en honor a la Verge, sota el títol de Mare de Déu de la Salut, hi ha una referència a l'antigor de la imatge:

“Favor per tots es estat,
Ser novamenta collocada,
Comptada l'antiguetat,
De non cent anys aprobada”.¹⁰

La qüestió al·ludida recorda que la imatge es torna a posar a lloc després d'haver-se arraconat durant un temps. Sembla ser que l'any 1588, com que tant l'altar com la nostra imatge estaven deteriorats, es va construir un nou altar amb una nova representació de la Verge, dempeus, d'alabastre i d'estil gòtic. Aquest canvi no va agradar i va refredar la devoció dels fidels a Santa Maria. L'any 1710, segons un escrit de l'època i degut a un miracle que s'atribuí a l'antiga imatge, es tornà a col·locar de nou en el lloc preferent. Fou llavors quan es començà a venerar com Santa Maria de la Salut.¹¹ Si en aquell moment de la col·locació de la Verge en lloc preminent es comencés a dir que tenia una antiguitat de nou-cents anys, com la lletra vista defensa i com ho farà també la que veurem a continuació, llavors a la imatge la tenim ubicada al segle IX.

Els goigs més antics que tenim nosaltres notícia els coneixem per vuit edicions diferents.¹² La més antiga està feta per la “estampa de Hereus Barthomeu i Maria Angela Giralt”. Deu ser aproximadament de 1756, data en que el mateix impressor feia el tiratge de las “coblas” de la Mare de Déu de la Salut.

Els goigs amb lletra antiga reconeixen tant l'antiguitat de la imatge com el llarg recorregut de la veneració que se li associa:

“Foreu Vos per Titular
nou cents anys ha venerada,
en esta Iglesia sagrada
per tradició singular”.¹³

Els goigs orienten la cronologia de la presència de la talla entre els castel·ldefelencs. Caldria restar, com abans, els nou-cents anys de devoció acumulats a la data de composició de la seva lletra. Ara bé, els versos que s'imprimeixen a meitat del segle XVIII serviran igualment per a l'edició de l'any 1878. En no tenir constància de la data de composició, primer, i veient la manca de cura per a posar al dia el que aquesta diu, segon, quedem en un punt mort. Restem amb una base una mica incerta per al càlcul. Per trobar una sortida haurem d'anar a veure uns nous goigs.

En la nova versió desapareix tota al·lusió a la quantitat de temps passat, tot i així es desenvolupa amb detalls, incorporant-ne noms propis, de la “tradició singular” a la que la versió anterior feia referència.

“Carlo-Magno, que la glòria
duya esclava ab son poder,
que portava la victòria
en la punta del hacer,
ve a nostre pàtria estimada
y en aquest poble os ha dut.

Carlemany a Castelldefels

Lo Papa Adrià, vostre imatge
va donà al Emperador;
vos li inspiràreu coratge
contra'l serrahi invasor
vos com reyna, venerada
en aquest temple heu sigut".¹⁴

La contextualització dels fets ens ve donada pels dos noms propis de que es parla. Ara bé, a l'acostumat Carlemany, portador de la primera imatge de la Mare de Déu de la Salut de Castelldefels, se li afegeix un papa Adrià del qual no s'especifica cap numeral. Aquesta circumstància ens obre una nova perspectiva.

No ho havíem fet notar fins ara, però el cert és que els anys de pontificat del papa Adrià II, entre el 867 i el 872, queden lluny dels que visqué Carlemany, que morí el 814. Les versions de Madoz i de Masriera, per tant, trontollaven una mica. També ho faran, és clar, les que diguin exactament el mateix.

El primer Papa que prengué el nom d'Adrià, al qual ens veiem necessitats d'acudir per refer la història a resulta de la lletra dels goigs, es calcula que va ostentar el càrrec entre els anys 772 i 795. Aquest pontificat sí que coincideix plenament amb temps en què visqué Carlemany. El Pontífex, però, no l'arribarà a conèixer com a Emperador perquè serà el seu successor, Lleó III, qui coronaria com a tal al mandatari del regne franc, l'any 800.

Ara bé, tot i no sent encara Emperador, la història ens ajuda a encaixar la llegenda. Sent Papa Adrià I, Carlemany fa tres visites a Roma: la pasqua del 774, i els anys 781 i 787.¹⁵

També ens interessa recordar que el Papa Adrià I restableix, contra els iconoclastes, el culte a les imatges. Detall ben curiós per a poder-li adjudicar l'interès per a què una d'elles fos portada fins a casa nostra.

Fent l'encaix amb la història, doncs, caldria fer només un apunt sobre la darrera composició dels goigs. Si donem per bona la idea de què fos Adrià I qui donés la imatge a Carlemany, només caldria advertir que això passà abans de què aquest darrer hagués assolit el rang d'emperador. Es pot imaginar que podria ser una mostra d'agraïment per la lluita duta ja contra els sarraïns,¹⁶ alhora que un encàrrec per a què no defallís en la missió. Segons la tradició, l'emperador hauria estat qui procuraria la fundació de l'església de Castelldefels i que s'hagués portat fins a l'indret la imatge.

Versemlança

En cap registre històric podem avui dia assenyalar com a fiable l'estança de Carlemany als territoris de la baronia d'Eramprunyà. Ara bé, hi hauria la possibilitat de què l'església de Castelldefels, la construcció d'un cenobi, estigués aixecada ja al segle IX, temps de l'emperador franc? Podem jugar a mantenir la versemlança de la visita que se li atribueix ni que sigui adduint que, a l'època de Carlemany, ja tindriem, si més no, l'església?

El primer escrit que ens posa en la pista d'una referència al nom antic de Castelldefels roman custodiat, encara avui dia, en els arxius del convent de Sant Cugat. En el document referit, el lloc és citat com "Santa Maria de Castrum Felix", l'any 967. Aquesta referència a Santa Maria ens desvetlla la presència d'una església que avui coneixem prou bé gràcies a altres notícies del segle X i a l'estudi arqueològic de la seva planta. Es tractaria d'una capella preromànica de tres absis amb una nau única i transsepte, situada dalt del turó del castell.

Pintura de Serrasanta que ens remet al lliurament de la marededéu a Carlemany.

tat, amb aquesta observació, la barrera temporal i, si ens ho volem imaginar, veiem com a possible que el “restaurat” monestir del que es parla en el segle X, hagués estat funcionant des de temps anteriors... i ens podem ficar retroactivament en l'època del nostre protagonista, Carlemany.

L'església monàstica de què ens ocupem, s'havia aixecat, tal com provaren les excavacions fetes, just al damunt d'on s'havien establert abans ibers i romans. La presència d'una comunitat disciplinada que seguia una regla reestructurà l'espai agrari, ja que els servents i colons, tornaven, venien o cedien en herència les seves terres al monestir, que agrupava les finques, fins i tot mitjançant permutes, i organitzava noves explotacions a conveniència, abans de tornar-les a cedir a nous colons o servents sota noves condicions. El monestir de Santa Maria de Castelldefels, aquest era el seu nom, rebé en menys de vint anys divuit donacions, va fer cinc compres, pactà una permuta i fou beneficiari d'una herència. Alhora, superant el marc geogràfic de Castelldefels, aquesta activitat vertebradora de l'espai agrari s'estengué per les possessions monàstiques en indrets veïns, per part dels actuals termes municipals de Castelldefels, Gavà, Viladecans i el Prat, on sembla que fundà petites cel·les per controlar de més a prop les possessions. Si realment s'havia assenyalat Castelldefels com a destinació per a irradiar poder, sigui a Carlemany o a un altre, el cert és que s'encertà en l'elecció. Fins i tot es rebien, de mans de particulars, terres d'altres llocs fora del terme d'Eramprunyà. En tot cas, del que no hi ha dubte és de què la presència del cenobi serví per organitzar la població i el territori.

L'any 983 és el darrer cop que trobem una referència al “monestir de Castelldefels”. La raó de la desaparició d'aquesta entitat jurídica sembla relacionada amb la ràtzia protagonitzada l'any 985 per Al-mansur, que conquereix i devasta Barcelona i els seus voltants. Cal suposar que aquesta acció afectà el terme d'Eramprunyà. De fet, l'any 986, el rei Lotari confirma Castelldefels com a part dels dominis del monestir de Sant Cugat del Vallès. Aquesta pèrdua de l'autonomia monacal va coincidir amb l'auge de les càrregues i pressions dels senyors feudals del castell d'Eramprunyà. Malgrat això, en dependre Castelldefels més estretament d'un poder eclesiàstic tan poderós com Sant Cugat es pogué independitzar respecte del domini d'Eramprunyà, amb la qual cosa ja no patirien les càrregues fiscals imposades pel seu senyor. Castelldefels se sostragué del domini del castell proper, el d'Eramprunyà, per a passar a ser part de les propietats del monestir de Sant Cugat.

A començaments del segle XII es construeix i es dedica una segona església en el mateix lloc que l'anterior. L'església fou consagrada pel bisbe Berenguer de Barcelona entre els anys 1100-

1108 i consta que a l'any 1176, l'església del castell ja tenia la categoria de parròquia. Aquesta és l'església romànica que podem veure avui dia, molt semblant a l'església original però de murs més gruixuts, amb volta de canó i amb un campanar damunt del cimbori. En l'edificació restaria durant molts anys la talla de Maria lliurada al rei dels longobards pel Papa.

Recapitulant amb noves aportacions del segle XX

Tot i el convenciment amb el que es pot repetir la mateixa història, s'ha de dir que no hi ha constància de la presència de Carlemany, nascut el 742 i mort el 814, ni en Castelldefels ni en les contrades properes. Tampoc, si volem ser rigorosos, no podem assegurar que en l'origen de la primitiva imatge de Santa Maria venerada a Castelldefels hagués tingut a veure el Papa de Roma, sigui aquest Adrià I o Adrià II. Sí que sembla possible que fos molt antiga la tradició que ens han llegat aquestes idees.

El temple parroquial del turó, al costat del castell, ve a ser substituït per un de nou quan, a cavall entre els segles XIX i XX, Manuel Girona en fa la compra de tot el recinte del Castell i, per compensar la pèrdua de l'església, dóna ordres i paga un nou recinte religiós, al pla. L'arquitecte Enric Sagnier (1858-1931) es va fer càrrec de les obres d'una nova església de Castelldefels que rellevés com a temple parroquial a aquella que, dalt d'un turó, volia tenir en exclusiva el comprador de bona part del territori. Les obres de la nova edificació començaren el 1903 i finalitzaren el 1909. L'església originàriament era de planta de creu llatina i tres absis, d'aspecte neoromànic, cosa que es fa evident a la façana, on s'afegeixen dues torres a cada costat. Les imatges sagrades i la documentació de la parròquia baixaran també al nou edifici. La imatge de l'església del castell es traslladà, però no se li feu cap altar. Els papers de l'arxiu parroquial serien custodiats també a baix, just en un solitari temple col·locat per poder ser contemplat des de la recent estació de ferrocarril.

El 1929 es fa un nou relat que torna a assegurar que la imatge de la Verge que honoren els castelldefelencs, des de 1710 sota l'advocació de la Mare de Déu de la Salut, va ser portada per Carlemany. Aquesta vegada, però, s'afirma que la notícia té fonament en una documentació d'aquella època que es conserva, llavors, en les dependències parroquials com a fons del seu arxiu.

Malauradament no tenim cap exemplar de la petita publicació, però Jorge Fort Gaudí ens ofereix la descripció i la traducció del que deia:

“Nos quedamos con el texto que publicó la parroquia el año 1929, porque leemos en él las siguientes palabras: ‘como consta en un documento de aquella época guardado en el archivo de la Rectoría’

La parroquia, la rectoría, la Imagen y el Archivo, todo fue destruido, incendiado, convertido en cenizas. Hoy nos es imposible poder juzgar sobre la autenticidad de dicho documento, pero lo copiamos vertido al castellano, para que aquella leyenda y tradición sea conservada y conocida por todos los curiosos:

‘Esta prodigiosa Imagen fue traída a Castelldefels y nombrada su Patrona por el cristianísimo emperador Carlo Magno, cuando vino a Cataluña para echar a los moros que la tenían toda invadida.

Esta tradición ya existía el año 986, como consta en un documento de aquella época, conservado en el Archivo de la Rectoría.

La Imagen, pues, de la Virgen era venerada a Castelldefels en el año 800, y siguió su culto y veneración, sin interrupción de ninguna clase, hasta el año 1588, correspondiendo siempre la Virgen María con abundancia de mercedes divinas a la invocación de sus devotos¹⁷”.

Detall de la pintura mural de Serrasanta, al temple de Santa Maria de Castelldefels.

El document de l'any 986, que explicaria el suposat origen de la imatge de Castelldefels, és una novetat absoluta. No ens havia aparegut en la relació que inquiria Alonso de Zamora, al XVIII; tampoc havia transcendit que existís quan s'interessen per l'arxiu parroquial els expedicionaris embarcats en els projectes de recuperació del passat històric propi de la Renaixença catalana, al XIX. Ens sobta la seva citació en un petit opuscle, en el primer terç del XX... i desapareix per sempre més poc després ja que, el citat manuscrit, d'haver estat conservat efectivament a l'arxiu de la rectoria de Castelldefels hauria compartit el tràgic destí de ser cremat, el 1936, durant la profanació de la nova església de Santa Maria. Saquejada i més tard incendiada, l'edificació va veure com es perdien les imatges antigues, així com tots els

escrits i documents de l'arxiu parroquial. La revolta va fer que es perdés per a sempre la marededéu romànica i un misteriós document que ens assegurava que havia estat portada des de Roma i pel mateix que seria Emperador.

Sense més remei que el desconsol per no poder esbrinar si el document historiogràfic realment existí i si era tan antic com es presumia, no ens queda sinó pensar en què hi ha, de més antic, que ens pugui apropar a la realitat d'un Castelldefels lligat a la conquesta franca de Barcelona.

Pere Tomic, un autor que mor abans de 1481, va relacionar la conquesta de Barcelona amb el seu territori i Castelldefels a *Historias e conquestas dels excellentissims e catholicos reys de Arago: e de lurs antecessors, los comtes de Barcelona*.

Situa l'acció que desenvolupa el fill de Carlemany, el rei Lluís el Pietós, després d'haver entrat al Principat i haver convidat els cristians a rebel·lar-se contra els moros dels que eren tributaris. Fa una relació de llocs conquerits per acabar, en un camí cap al sud...

“donant compliment a totes les ordinacions que son pare lo emperador li havia fetes e donant carrec al rey son fill que los complís e com tot açó hagué compliment e lo dit rey hagué gonyada tota la terra lo dit rey se atura per allí mateç lo comtat de Barcelona qui tenia lavors fins a serraters e fins a moya e fins a la guardia de monarrat e fins a castell de fels e fins a cabrera e quest comtat lo rey acomana a un cavaller”.¹⁸

Aquest seria dels primers textos historiogràfics –si no el primer– que relacionen Castelldefels amb la conquesta de Barcelona pels francs, cosa que possibilita la formulació de la llegenda de la imatge cedida pel Sant Pare i portada, si no per Carlemany, almenys sí per Lluís el Pietós...

El mateix fill de Carlemany, consagrat a Roma com a rei d'Aquitània, el 781, el trobarem de nou com a protagonista. A més de considerar-lo com al conegut conqueridor de Barcelona, l'any 801, el veiem prenent possessió de Castelldefels. Per això és realment molt remarcable també una *Crònica Universal del Principado de Catalunya*. Jeroni Pujades, en un text que s'ha datat cap als anys 1632-1635, escriu que Lluís el Pietós, després de conquerir Barcelona:

”Puso el Rey sus términos á este condado los mismos que tenia su diócesi barcelonsa (sic), segun afirman algunos; otros los especifican señalándolos desde Serrateix á Moyá, y desde allá al pueblo de la Guardia de Montserrat, y de allí á Castell de Fels, dando vuelta por la ribera del mar, desde medio dia al oriente, hasta el castillo de Cabra sobre la antigua Huro que despues fue ciudad Fracta ó Tracta, á quien hoy llamamos Mataró”.¹⁹

Carlemany arriba a l'església del pla

El 1948 s'emprendrà la reconstrucció del temple parroquial del pla; la seva estructura es modificarà. L'arquitecte Nil Tusquets dirigí aquesta tasca, que es farà progressivament. L'any citat s'havia incorporat mossèn Josep Codinach com a nou rector de Castelldefels. L'arranjament i engrandiment de l'església li va semblar prioritari. La remodelació del temple consistí, bàsicament, en dotar-lo de tres naus. L'església es convertí en una renovada edificació per acollir novament la patrona. Si bé és cert que s'havia perdut per sempre més la joia romànica, suposadament lliurada per Carlemany, també ho és que un nou retrat de la Verge de la Salut arribà a Castelldefels. A més, i en forma de pintura al·legòrica, es tornarà a rememorar la història de la seva arribada al poble.

El matrimoni format pel senyor Francisco Viñas Llonch i per la senyora Eulàlia Amat Patuel va regalar a l'església, el 1949, una talla de Nostra Senyora de la Salut que pogués reemplaçar la cremada a la Guerra Civil. Ho van fer amb la il·lusió de deixar un record a la parròquia amb motiu del naixement de la seva primera filla. En aquell moment, el senyor Viñas era l'alcalde de Castelldefels i era constant la seva aportació personal a tot allò que considerava necessari per a la ciutat. La talla donada va ser feta en fusta per l'artista Joaquim Sabaté i tenia una mida d'un metre d'alçada. Amb el mateix aspecte que aquesta imatge es van fer dues més a escala reduïda. La imatge gran acabaria presidint l'absis principal del temple parroquial. Una de les petites rèpliques és la que normalment surt en processó per les festes majors d'estiu i d'hivern. Aquesta talla petita, quan no ha de sortir al carrer, ocupa un lloc preminent al vestibul de la casa rectoral. La tercera talla es troba sempre a la capella romànica de Sant Salvador, l'edificació religiosa del recinte de can Vinyes.

Una mica més tard que es recuperés una imatge representant la patrona, Castelldefels tindria una mostra pictòrica que li recordés l'origen de la seva devoció mariana. Una pintura de l'escena de lliurament de la talla a Carlemany apareixeria al tambor de l'absis de l'església. Els pinzells d'en Josep Serra Santa, Serrasanta, n'eren els artífex. I avui, de fet, es fa impossible parlar del temple de Santa Maria de Castelldefels sense fer esment dels murals que omplen les seves parets. De l'ambiciós projecte assolit pel pintor a nosaltres ens convé fixar-nos aquesta vegada en l'obra que retrata el Pontífex fent entrega de la imatge de la Verge i el Nen a l'emperador dels francs, Carlemany. El mateix any de l'elaboració de la pintura, mossèn Josep Codinach, rector de la parròquia, explicà el tema representat: “momento que el Papa rodeado de unos Obispos y Cardenales entrega al Emperador Carlomagno, acompañado de su séquito, la Virgen de la Salud”.²⁰

De l'aparença real de la imatge romànica, objecte de la llegenda pintada, sembla que Serrasanta no se'n preocupà massa. Tot apunta a què la seva màxima inquietud el va portar a centrar-se en els aspectes compositius de l'obra. Dos protagonistes dels representats centren l'atenció de gairebé tota la resta de personatges. Una línia direccional del quadre, ben marcada gràcies al contrast entre les baules d'una cadena i el fons clar de la paret, fan que la gran llàntia que penja posi l'accent en la centralitat de la figura que hi ha a sota: Carlemany. L'Emperador, amb un genoll al terra, està en disposició de rebre la imatge de mans del Papa. Deixant de banda els seus atributs de poder, la corona i el ceptre, fa reverència davant la representació de la Mare de Déu. El Pontífex contrasta sobre la foscor que pro-

voca l'ombra del pali. Els colors càlids de les seves vestidures el fan també destacar, sobre el mateix fons, encara que no tant amb relació a la imatge que duu sobre un coixí. De lluny pot haver dificultat per a veure clarament que és el que porta el Sant Pare; la seva silueta i la de la talla que transporta es poden arribar a confondre.

A la dreta de la composició hi ha un grup que sembla deslligar-se de l'escena principal que el quadre mostra. Dialogant entre ells sembla que estiguin al marge; ells, la columna i el llibre que hi ha al peu representen un contrapès per a la composició. L'altre també ve donat per la presència d'un imponent fust de columna. Les dues masses pètries, el pali, el límit de la paret, l'aplom amb que penja la llàntia fan que hi domini la verticalitat en l'obra. Pel contrari, el llibre obert ja esmentat, aporta un petit punt d'instabilitat; cal remarcar, a banda, que en aquest singular element està consignada la signatura del pintor i la data d'execució: "Serra Santa fecit. Anno MCMLII".

El 1952, doncs, Carlemany torna a ser vist a Castelldefels, però gràcies a un retrat que el mostra sent present a Roma. Si, després d'aquest treball, haguéssim de dir amb qui estava... ens decantaríem per Adrià I.²¹ Hauríem de dir que, en el moment que els retrata Serrasanta, l'un és Papa, però l'altre protagonista no és encara Emperador, però sí rei, com a mínim dels longobards. Respecte de la tasca encomanada, sense que ens sembli que violentem massa la llegenda, diríem que va ser realitzada, sí; però ens agradaria defensar la idea que es va fer realitat de la mà del fill Lluís el Pietós, qui la podria portar fins als confins que representava una Marca Hispànica de la que Castelldefels era un extrem. Aquesta seria la més autèntica de les versions que podríem defensar traient pit amb un cert recolzament de la historiografia.

Notes

- 1 Vid. CODINA, Jaume; MORAN, Josep i RENOM, Mercè: *El Baix Llobregat el 1789. Respostes al qüestionari de Francisco de Zamora*. Col. Textos i estudis de Cultura Catalana. núm 28. Curial Edicions Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1992.
- 2 MADDOZ, Pascual: *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Est. Tipográfico - Literario Universal. Madrid, 1846-1850. Vid. "Castelldefels" en: vol VI pp.95-96.
- 3 *Diario de Barcelona de avisos y noticias*. núm. 225, 13 de agosto 1867 (edición de la mañana). p. 7702.
- 4 El 26 de novembre del 1876 s'havia creat a la platja de Montgat l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques formada per cinc membres. Aquesta associació patirà una escissió dos anys més tard; d'aquesta manera neix l'Associació d'Excursions Catalana, que el 1884 crearà una secció amb el nom de "Folklore Català". El 1890, després de dotze anys d'activitats per separat, tornen a unir-se les dues associacions esmentades i prenen el nom de *Centre Excursionista de Catalunya*, la primera junta del qual s'escollirà el 7 d'abril del 1891. Fins el 1900 la secció folklòrica mantenia des de la seva creació la publicació d'una biblioteca popular folklòrica en vuit volums. Un d'ells va ser l'obra *Miscelànea folklòrica* (1887), obra que amb col·laboracions de molts noms —Almirall, Arabia, Bosch de la Trinxeria, Brú, Comis, Maspons i Llabrés, Vidal i Valenciano...— representa la compenetració entre excursionisme i folklore essent una fita en aquest camp.
- 5 BAQUER, Ernesto: *Castelldefels en el siglo XIX. Su gente, su vida*. Ed. Butlletí de Castelldefels. Castelldefels, 1987. pp. 4-5. Cita en p. 4.
- 6 Fem un apunt sobre les consideracions que fan respecte a la pintura que retrata els personatges il·lustres. No tenim cap notícia sobre aquestes després de revisar la relació d'altars que es fa arran de la visita pastoral del 18 de juny de 1885. En la reproducció respectem la grafia del document manuscrit original: "Altar Mayor con una Imagen de la Virgen en la cual se celebra su fiesta á los quince de Agosto. En dicho altar hay el Tabernaculo grande y muchas otras Images de barios Santos, el Tabernaculo bueno. En la parte derecha del Altar Mayor hay otro colocado llamado de San Juan Apostol y Evangelista y S. Juan Bautista y otras Imágenes. En la misma parte hay otro llamado de S. Pedro Apostol, en el cual hay otras Imágenes. Todos los tres altares mencionados parece ser muy antiguos y estan en mal estado. A la otra parte izquierda hay uno llamado del Sto Cristo, bueno, pero está mandado cambiar la Imagen de la Virgen de los Dolores, y no se ha cumplido por falta de recurso.

- Otro colateral llamado de Ntra. Sra. De la Salud, bueno, colocada en su magnífico Camarin, y está también colocado el Tabernaculo pequeño donde esta depositado su divina Magestad, pero bueno.
En la misma Capilla hay otro llamado de Sn. Simplicio papa, en muy mal estado, y solo hay la Imagen de la que el altar toma su nombre. (fol 509 r).
Otro colateral con el de Sn. Pedro Apostol llamado de Ntra. Sra. Del Rosario, bueno, se compone de la Imagen de la Virgen, Sto. Domingo y Sta. Catalina.
Total se compone dicha Iglesia de ocho altares. Tabernáculos portátiles dos llamados el uno de Sn. Pedro y de Ntra. Sra. del Rosario. Dos banderas y dos gonfalones. (fol 509v)".
Arxiu Diocesà de Barcelona: *Visites pastorals*. Vol 93. 1884-1885. Fol 509 r i v.
- 7 MASRIERA; Enrich: "Excursió a Castelldefels 25 de novembre. 1883" en: *Memorias de la Associació Catalanista d'Excursions Científicas*. Vol.VII (1883) pp. 218-230 cita en p. 224.
 - 8 Ibid. Cita en p. 225.
 - 9 "... l'estany, de que parlen los Goigs antichs, signe geográfich característich de la encontrada, que ha donat lloch á las fevras y pera qual malaltia es especialment invocada la Verge de la Salud". Ibid. p. 227.
Hem de dir que la referència a cap "estany" no l'hem trobada en cap dels goigs que han pervingut fins a nosaltres.
 - 10 *Coplas de la portentosa, prodigiosa, y miraculosa imatge de la Mare de Déu de la Salut*. Estampa dels Hereus de Bartheomeu y Maria Angela Giralt. Barcelona, 1756.
 - 11 Ben aviat es construí un altar d'estil barroc amb columnes salomòniques i escales per pujar al cambri per venerar-la. L'escultura tenia vestits sobreposats, se suposa perquè l'estat de la imatge ho exigia.
 - 12 FORT GAUDÍ, Jorge: *Santa María de la Salud*. Archivo Mariano. Sant Climent de Llobregat, 1979. p. 47.
 - 13 *Goigs de la portentosa, prodigiosa, y miraculosa imatge de la Mare de Déu de la Salut*. Estampa dels Hereus de Bartheomeu y Maria Angela Giralt. Barcelona.
 - 14 *Goigs de la portentosa, prodigiosa, y miraculosa imatge de la Mare de Déu de la Salut*. Sense referència d'editor ni data. Reproduït a: FORT GAUDÍ, Jorge: *Santa María de la Salud*. Archivo Mariano. Sant Climent de Llobregat, 1979. p. 62.
 - 15 MARTÍ BONET, J.M: *Història de l'església medieval. Naixement, infantesa i juvenut d'Europa*. Ed. Arxiu Diocesà de Barcelona. Barcelona, 2000. p. 278.
 - 16 Cal pensar, per exemple, que l'any 785 alguns prohoms de Girona lliuraren la seva ciutat al representant de Carlemany, fent recular la frontera sarraina fins al riu Tordera.
 - 17 FORT GAUDÍ, Jorge: *Santa María de la Salud*. Archivo Mariano. Sant Climent de Llobregat, 1979. pp. 23 i 26.
 - 18 TOMIC, Pere: *Històries e conquestes de Catalunya*. Ed. Johan Rosembach Alamany. Barcelona, 1495. Fol. 24r.
 - 19 PUJADES, Gerónimo: *Cronica Universal del Principado de Cataluña*. Imprenta de José Torner. Barcelona, 1830. Tomo VI. p. 61.
La primera part d'aquesta obra havia estat redactada en català i publicada el 1609, però la segona part, que l'autor havia deixat inèdita, veu la llum pública en l'obra que citem, de 1830, tot i haver-se redactat a començaments del segle XVII.
 - 20 CODINACHS (sic), José: "Nuestro Altar Mayor". En: *Fiesta Mayor de Castelldefels 1952*. [Programa de festes 54 pp. s/n] Imp. Romana. [Barcelona, 1952. pp. 37-40]. Cita en p.39 s/n.
 - 21 Caldria desplaçar el nom d'Adrià II, que fou Papa entre el 867 i el 872, com al coetani de Carlemany malgrat que la "llegenda" ho hagi permès en algunes de les versions vistes i en altres, que ara recordarem:
"Abans la església parroquial era dins del castell, però en Manel Girona, adquiridor d'aquest immoble, ne va fer alçar una de nova abaix a la carretera, per a treure's la servitut. És fama que la imatge de la Mare de Déu de la Salut que hi ha a la capella del castell va ser donada pel papa Adrià II a l'emperador Carlemany, qui ne va fer cessió a aquesta església, edificada per ell". GOMIS, C.: "Castelldefels" (dins de l'apartat Província de Barcelona) en: CARRAS CANDI, F.: *Geografía general de Catalunya*. Ed. A. Martín. Barcelona, 1910. p.358.
"Les escampades cases que formaven el petit poblat anomenat antigament Castrum Felix, data de les primeries del segle VII; d'aquella època, però no en queda altra cosa que algun document que fa referència al poble, la venerada imatge de la Mare de Déu de la Salut, la qual, segons la tradició, fou regalada pel Papa Adrià II, a l'emperador dels francs, nomenat Carlemany. És probable que fos en premi d'una sortosa expedició efectuada contra els que llavors tenien envaïda Catalunya fins a la ratlla del riu Gayà". CASTELL, J: "Castelldefels" en: *Agricultura. Revista Agrícola Catalana*. Any III, 20 març 1919, núm. 6 [suplement mensual núm 3]. [Editorial Catalana, Barcelona].
"La antigüedad de la imagen se remonta, según la leyenda, a los tiempos de la reconquista de los francos, en el siglo IX: Según otra tradición fue donada por el Papa Adriano II (867-872) al Emperador Carlomagno, el cual la colocó en la iglesia por él edificada en el recinto del Castrum Felix". ANÓNIM: "Ntra. Sra. de la Salud de Castelldefels y su iglesia" en: *IV Exposición Filatélica y Numismática*. 14-21 julio 1974. Castelldefels. p. s/n.
"Explicado grosso modo y de forma sucinta y breve el triste recuerdo que en nuestra Historia

dejó el paso por ella del fatídico moro, procuraremos explicar, aunque también a grandes rasgos y como contrapartida, algunas de las gestas de aquel gran emperador que se llamó Carlomagno (742-814) [...] De su paso por tierras catalanas, sabemos que este emperador fue obsequiado por el papa Alejandro II (sic) con una imagen de la Virgen de la Salud. Con este motivo, el emperador mandó edificar una iglesia en el castillo de Castelldefels, en donde dicha imagen se veneró". BARBERÁN ALBIAC, José: *Orígenes e historia de Castelldefels y su comarca*. Gráficas Medinaceli. Barcelona, 1978. p. 35.

"Dissortadament, l'antiga imatge de la Mare de Déu de la Salut —donada, segons la tradició, pel papa Adrià II a Carlemany— es perdé per sempre més". GUIX I FERRERES, Josep M.: "Pòrtic" en: LORENZO I GALÉS, Neus: *Entre mar i muntanya. Breu història de la parròquia i vila de Castelldefels*. Ed. Ajuntament de Castelldefels-Parròquia de Sta. Maria de la Salut. Barcelona, 1989. p.7.

"Hi ha una llegenda, esmentada a principis del segle XX, que fa procedir la primera imatge de la Mare de Déu de Castelldefels de les mans del Sant Pare Adrià II. Aquest l'hauria lliurada a l'emperador Carlemany, que hauria estat el fundador de l'església de Castelldefels, lloc on hauria deixat la imatge. En tot cas, les fonts històriques només parlen del monestir de Santa Maria amb un gran creixement entre els anys 966 i 985". CAMPMANY i GUILLLOT, Josep: "Origen del monestir i parròquia de Castelldefels". *Revista Mar i Muntanya*. Núm 20.març 1997. p. 5.

"S'ha de dir que no hi ha constància de la presència de Carlemany, nascut el 742 i mort el 814, ni a Castelldefels ni a les contrades properes. (...) Pel que fa al nostre estudi, però, la qüestió més remarcable és que aquesta llegenda ha estat reflectida pictòricament per Serrasanta i, així, ara podem analitzar l'escena en què el Sant Pare Adrià II fa el lliurament a Carlemany de la primitiva imatge romànica que, per fotografies, sabem com era". CLEMENTE HERNÁNDEZ, Javier: *Serrasanta. Pintura mural a Castelldefels*. Ajuntament de Castelldefels. Barcelona, 2000. p. 45.